

ЛИГІН О. В.,

аспірант

*(Київський університет інтелектуальної
власності та права)*

Стаття поширюється на умовах

ліцензії CC BY 4.0

УДК 340:001.1:622.276

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.1.20>

ПОНЯТТЯ ТА МЕЖІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИДОБУВАННЯ ВУГЛЕВОДНІВ В УКРАЇНІ

У статті сформовано поняття та розкриті межі правового регулювання видобування вуглеводнів як одного з ключових напрямів державно-правового впливу у сфері надрокористування. Зазначено, що правове регулювання є складовою ширшого процесу впорядкування суспільних відносин і виконує не лише примусову, а й стимулюючу, координуючу та організаційну функції. Це поняття охоплює систему норм, процедур і інституційних механізмів, що визначають доступ до природних ресурсів, порядок їх використання, а також відповідальність за порушення встановлених вимог. Правове регулювання передбачає наявність спеціального дозволу як обов'язкової умови здійснення діяльності з розвідки, видобування, транспортування та реалізації вуглеводнів. Межі правового регулювання визначаються територіальними, часовими та функціональними рамками, які встановлюються на основі чинного законодавства та обов'язково враховують питання безпеки, екологічного захисту, раціонального використання надр і державного контролю. Актуалізовано, що надра є виключною власністю народу, а їх використання здійснюється лише на правах користування, що виключає приватизацію або відчуження. Окрему увагу приділено екологічній складовій правового регулювання, яка реалізується через механізм обов'язкової оцінки впливу на довкілля, що включає підготовку звіту, публічне обговорення, експертну оцінку та юридично зобов'язуючий висновок. Обґрунтовано, що межі правового регулювання не є сталими, а змінюються під впливом соціальних, економічних, технологічних і культурних чинників. Наголошено на відмінності між поняттями «сфера правового регулювання» і «сфера правового впливу»: перша охоплює лише формалізовані норми, друга ж ширший простір, що включає правосвідомість, правову культуру, моральні та інформаційні чинники. Зроблено узагальнення, ефективне правове регулювання у сфері вуглеводнів забезпечує не лише правову визначеність, а й досягнення балансу між інтересами держави, бізнесу та суспільства, сприяючи реалізації енергетичної політики, екологічної відповідальності та прозорості галузі.

Ключові слова: безпека, довкілля, дозволи, енергетика, законодавство, конкуренція, межі, надра, нормативи, оцінка впливу, правопорядок, правове регулювання, правовий вплив, ресурси, суспільні відносини.

Lyhin O. V. The concept and limits of legal regulation of hydrocarbon production in Ukraine

The article formulates the concept and reveals the boundaries of legal regulation of hydrocarbon extraction as one of the key directions of state-legal influence in the field of subsoil use. It is noted that legal regulation is a component of the broader process of organizing social relations and performs not only a coercive, but also

a stimulating, coordinating, and organizational function. This concept encompasses a system of norms, procedures, and institutional mechanisms that determine access to natural resources, the procedure for their use, as well as liability for violations of established requirements. Legal regulation presupposes the existence of a special permit as a mandatory condition for carrying out activities related to exploration, extraction, transportation, and sale of hydrocarbons. The boundaries of legal regulation are defined by territorial, temporal, and functional frameworks, which are established on the basis of current legislation and must take into account issues of safety, environmental protection, rational use of subsoil resources, and state control. It is emphasized that subsoil is the exclusive property of the people, and its use is carried out solely on the basis of user rights, excluding privatization or alienation. Particular attention is paid to the environmental component of legal regulation, which is implemented through the mechanism of mandatory environmental impact assessment, including the preparation of a report, public discussion, expert evaluation, and a legally binding conclusion. It is substantiated that the boundaries of legal regulation are not static but change under the influence of social, economic, technological, and cultural factors. The article highlights the distinction between the concepts of “the sphere of legal regulation” and “the sphere of legal influence”: the former covers only formalized norms, while the latter encompasses a broader scope that includes legal consciousness, legal culture, moral, and informational factors. It is generalized that effective legal regulation in the hydrocarbon sector ensures not only legal certainty but also achieves a balance between the interests of the state, business, and society, promoting the implementation of energy policy, environmental responsibility, and transparency in the industry.

Key words: *assessment of impact, competition, energy, environment, legal influence, legal order, legal regulation, legislation, limits, norms, permits, public safety, resources, social relations, subsoil.*

Вступ. У сучасних умовах глобальних трансформацій енергетичний сектор України набуває особливого значення як складова національної безпеки, економічної стабільності та державного суверенітету. Видобування вуглеводнів, зокрема нафти й природного газу, є стратегічно важливим напрямом господарської діяльності, що потребує ефективного та збалансованого правового регулювання. Водночас функціонування цієї галузі має значний вплив на довкілля, соціальну сферу та міждержавні відносини, що зумовлює необхідність чіткого визначення меж допустимого. У таких умовах важливо забезпечити правову визначеність, прозорість і відповідальність усіх суб'єктів, які беруть участь у процесі надрокористування.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері видобування вуглеводнів відповідно до принципів сталого розвитку, міжнародних зобов'язань та практики правової держави. Законодавство України визначає надра як виключну власність народу, що обмежує можливості їх використання виключно в межах дозволеного правом. Водночас чинна нормативна база часто має фрагментарний, надмірно технократичний характер, що ускладнює забезпечення балансу між державними інтересами, потребами бізнесу та правами громад. Тому виникає потреба у глибшому теоретико-правовому осмисленні поняття правового регулювання та окресленні його меж.

Проблематика дослідження полягає у відсутності єдності підходів до розуміння меж правового впливу та розмежування понять «правове регулювання» і «правовий вплив». Практика засвідчує, що не всі суспільні відносини, які реально формуються у сфері видобування вуглеводнів, охоплюються формалізованими юридичними нормами. Це викликає виклики в частині дотримання законності, забезпечення екологічної безпеки, справедливого доступу до ресурсів і належного державного контролю. Крім того, екологічні, соціальні та інформаційні чинники дедалі більше впливають на характер правового впливу.

Дослідження поняття та меж правового регулювання дозволяє систематизувати чинні нормативні підходи, виявити прогалини та суперечності в законодавстві, а також сформулювати цілісне уявлення про інструменти державного впливу. Особливу увагу приділено аналізу спеціальних дозволів, екологічних обмежень, просторових і часових меж, а також взаємодії між правовими та позаправовими механізмами впливу. Зокрема, правове регулювання не слід розглядати лише як інструмент примусу, воно виконує також координуючу, стимулюючу та організуючу функції. Це відкриває перспективи для побудови більш ефективної та гнучкої системи управління у галузі.

Огляд останніх досліджень. Різним питанням правового регулювання видобування вуглеводнів в Україні була приділена увага вчених різних галузей права. Зокрема, Л. Авраменко, В. Галуцько, О. Грамма, В. Горобець, А. Денисова, М. Кельман, Р. Кельман, О. Петришин, М. Цвік та інші.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії природничого права, чинного законодавства та наукових доктрин узагальнити поняття та межі правового регулювання видобування вуглеводнів.

Виклад основних положень. Згідно з тлумачним словником української мови поняття «регулювання» означає цілеспрямований вплив на певний процес або систему з метою забезпечення її упорядкованого функціонування, підтримання стабільності, оптимізації або зміни параметрів відповідно до заданих цілей. Воно передбачає наявність механізмів або суб'єктів, що здійснюють таке впорядкування, та ґрунтується на принципах доцільності, відповідності й керованості. Регулювання може мати адміністративний, технічний, правовий або інший характер і є важливим інструментом управління в різних сферах суспільного життя [1].

У тезаурусі (структурованому словнику системи понять) Європейського агентства з довкілля (ЕЕА) «правове регулювання» трактується як будь-який наказ або правило, видане урядом, яке визначає процедури створення, виконання або тлумачення законів. Це визначення підкреслює роль правового регулювання як механізму впливу державної влади на суспільні процеси через встановлення чітких нормативних приписів, що спрямовані на організацію і контроль правових відносин. Правове регулювання є складовою ширшого поняття «регулювання» і має на меті забезпечення правопорядку шляхом упорядкування нормотворчості, правозастосування та юридичного контролю [2].

Отже, правове регулювання це цілеспрямований вплив держави на суспільні відносини шляхом встановлення, реалізації та забезпечення правових норм. Воно є складовою загального процесу регулювання та ґрунтується на принципах доцільності, стабільності й упорядкованості. У міжнародному розумінні правове регулювання охоплює нормативні приписи, що визначають процедури створення, виконання та вирішення законів. Такий механізм забезпечує організацію правового порядку та контроль за дотриманням норм у різних сферах суспільного життя. Правове регулювання є ключовим інструментом публічного управління і гарантією функціонування правової системи.

Формальні межі правового регулювання видобування вуглеводнів визначаються системою законодавства України. Первинним з яких є Кодекс України про надра. В якому встановлено система правових обмежень і дозволів, що регулюють порядок доступу до надр, умови їх використання та припинення прав на надрокористування. Надра є виключною власністю Українського народу і можуть передаватися лише у користування, а не у власність, що унеможлиблює їх приватизацію або відчуження. Право користування надрами виникає виключно на підставі спеціального дозволу, який видається уповноваженим органом та обмежується певною територією, строком дії й конкретним видом діяльності. Встановлюється що межі користування можуть бути змінені, призупинені або припинені відповідно до законодавства у разі порушення умов дозволу або вимог безпеки, охорони довкілля чи національного інтересу. Особливі обмеження встановлюються для користування ділянками стратегічного, природоохоронного чи наукового значення, а також для діяльності в межах угод про розподіл продукції. Загалом норми аналізованого Кодексу спрямовані на забезпечення

їх раціонального використання, охорону довкілля, безпеку населення та прозорий розподіл вигод від видобутку [3].

Межі та основи діяльності у сфері розвідки, видобування, транспортування і реалізації вуглеводнів в Україні визначаються Законом України «Про нафту і газ» як система правових, організаційних та економічних норм, що регулюють доступ до нафтогазоносних надр, умови користування ними та порядок обігу ресурсів. Центральним елементом є наявність спеціального дозволу, який обмежує діяльність у часі, просторі та за призначенням. Діяльність у галузі базується на принципах державного управління і контролю, енергетичної безпеки, раціонального використання ресурсів, екологічної безпеки та дотримання єдиних стандартів. Особливості нафтогазової галузі обумовлюють необхідність постійного збалансування видобутку і споживання, централізованого диспетчерського управління та суворого регламентування експлуатації об'єктів. Закон також закріплює вимоги до прозорості операцій, конкурентності на ринку та соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. Загалом ці межі спрямовані на забезпечення публічного інтересу, стабільності функціонування галузі та захисту прав усіх учасників правовідносин [4].

Межі правового регулювання у сфері розвідки, видобування, транспортування та реалізації вуглеводнів визначаються згідно з Законом України «Про нафту і газ». Правове регулювання діяльності у сфері вуглеводнів в Україні обмежене спеціальними дозволами, які визначають територіальні, часові та функціональні межі користування нафтогазоносними надрами. Діяльність у цій сфері дозволяється лише за умов дотримання визначених законодавством вимог до геологічного вивчення, дослідно-промислової та промислової розробки родовищ. Встановлюються правила експлуатації об'єктів нафтогазовидобування з урахуванням екологічної безпеки, технологічної надійності та державного диспетчерського управління. Межі регулювання охоплюють також умови транспортування, зберігання і реалізації ресурсів, включаючи вимоги до біржової торгівлі. Закон встановлює пріоритет дотримання стандартів, раціонального використання надр, розвитку конкуренції та державного контролю. Усе це формує системні рамки для здійснення діяльності у галузі вуглеводнів з метою забезпечення енергетичної безпеки та публічного інтересу [5].

Екологічні межі правового регулювання видобування вуглеводнів в Україні визначаються Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» і спрямовані на запобігання значному негативному впливу на довкілля в процесі здійснення планованої господарської діяльності. Видобування нафти й газу, зокрема на континентальному шельфі, підлягає обов'язковій процедурі оцінки впливу на довкілля, яка включає підготовку звіту, громадське обговорення, аналіз матеріалів уповноваженим органом та видачу обґрунтованого висновку. Діяльність не може розпочинатися без врахування висновку з оцінки впливу, який є юридично обов'язковим для прийняття подальших рішень. Закон передбачає обов'язкову участь громадськості та проведення міжвідомчих консультацій для врахування екологічних ризиків. Межі регулювання охоплюють як прямий, так і опосередкований вплив на всі компоненти довкілля — повітря, воду, ґрунт, біорізноманіття, ландшафт і здоров'я людей. Оцінюється також сукупний вплив із урахуванням наявної та потенційної діяльності в межах території [6].

Державна служба геології та надр України виконує ключову роль у правовому регулюванні видобутку вуглеводнів шляхом реалізації державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання нафтогазоносних надр. Її повноваження охоплюють надання, припинення, зупинення та поновлення спеціальних дозволів на користування надрами, а також внесення змін до таких дозволів і відповідних угод. Служба здійснює розрахунок початкової вартості дозволів для продажу на аукціонах та веде облік нафтових і газових свердловин, запасів і балансу вуглеводнів. Одним із головних напрямів є державний контроль за дотриманням умов користування надрами, ефективністю видобутку, збереженням родовищ і обліком видобутих ресурсів. До санкційного інструментарію належать складання адміністративних протоколів, подання позовів про припинення самовільного видобутку та розрахунок збитків від незаконного користування. Окремою сферою

діяльності Держгеонадр є забезпечення моніторингу, аналізу та інформаційного супроводу процесу видобутку вуглеводнів. У цьому контексті служба здійснює оцінку запасів нафти і газу, контролює виконання угод про розподіл продукції та підтримує функціонування єдиної електронної геоінформаційної системи. Нормативно-методичні функції включають розробку стандартів і правил у сфері видобутку, а також участь у міжнародному співробітництві задля імплементації сучасних практик. Водночас здійснюється обмін даними з Державним земельним кадастром та іншими інформаційними ресурсами держави [7].

Отже, межі правового регулювання видобування вуглеводнів в Україні встановлюються як система обмежень і дозволів, що визначають умови доступу до надр, їх використання та припинення прав користування, які здійснюються спеціальними адміністративними органами. Надра є виключною власністю народу, передаються лише у користування і не можуть бути приватизовані. Як наслідок діяльність у цій сфері допускається лише за наявності спеціальних дозволів, які встановлюють територіальні, часові та функціональні межі. Правове вимоги охоплюють вимоги до безпеки, охорони довкілля, раціонального використання ресурсів та дотримання стандартів. Обмеження встановлюються також для стратегічних ділянок і територій із підвищеними екологічними ризиками. Діяльність не може розпочинатися без проходження попередньої оцінки впливу на довкілля з обов'язковою участю громадськості. Передбачено державний контроль, диспетчерське управління і дотримання прозорості операцій. Загалом межі правового регулювання спрямовані на баланс публічного інтересу, енергетичної безпеки, охорони довкілля та прав учасників правовідносин.

Здійняючи доктринальний аналіз заслугою на ретельний аналіз стаття М. Кельмана та Р. Кельмана предметом якого безпосередньо є юридична природа правового регулювання правове. Як форма владного впливу держави на суспільні відносини з метою їх впорядкування, закріплення, охорони та розвитку. При цьому наголошується, що таке регулювання не тотожне державному примусу. Акцент робиться на використанні таких правових засобів, як заохочення, стимулювання, надання прав. У контексті аналізу терміну «регулювання» підкреслено його значення як упорядкування поведінки та визначення меж суспільних відносин. Важливе значення має правовий вплив як ширше явище, що охоплює не лише регулятивні, а й виховні, інформаційні, ідеологічні функції права. Окрему увагу приділено предмету правового регулювання, під яким розуміються ті суспільні відносини, що є стійкими, вольовими та об'єктивно потребують державно-правового врегулювання. Автори вказують, що предметом не можуть бути внутрішні переживання або думки, а лише ті форми поведінки, які мають зовнішній вираз. Визначено основні ознаки предмета правового регулювання, включаючи його вольовий характер і соціальну значущість. Правове регулювання як процес включає в себе також суб'єкта, засоби регулювання, юридичні факти та результат, на який спрямоване врегулювання. Від предмета регулювання залежить і галузева класифікація права, яка ґрунтується на якісній однорідності регульованих відносин [8].

М. Денисова розглянула складну структуру взаємозв'язку понять «сфера» та «межі» правового впливу, які розмежовуються як за обсягом охоплення суспільних відносин, так і за характером впливу. Авторка стверджує, що сфера правового впливу значно ширша, ніж сфера правового регулювання, оскільки охоплює не лише відносини, які формалізуються нормами права, але й ті, що зазнають впливу через правосвідомість, правову культуру, ціннісні орієнтири та інформаційно-психологічні чинники. При цьому підкреслюється динамічність меж правового впливу, яка визначається не лише юридичними факторами, а й соціальними, культурними та психологічними умовами. Межі дії права не є сталими — вони змінюються в залежності від рівня розвитку суспільства, правової культури, потреб державного управління та домінуючого праворозуміння. Зазначається, що механізм правового впливу повинен спиратись на визначення конкретних меж як просторово-часових, так і змістовних. Це дозволяє уникнути надмірного втручання у сферу свободи особистості та сприяє збалансованості між владним імперативом і автономією індивіда. Також, увагу зосереджено на факторах, що впливають на визначення меж правового впливу. Авторка класифікує їх на об'єктивні (зумовлені закономірностями природи, суспільного розвитку,

фізичними можливостями людини) та суб'єктивні (залежні від рівня правосвідомості, культурних кодів, індивідуального сприйняття права) [9].

Отже, правове регулювання трактується як форма впорядкування суспільних відносин за допомогою юридичних засобів, яка не зводиться до примусу, а включає також засоби стимулювання та надання прав. Предмет правового регулювання обмежується зовнішньо вираженими вольовими діями, що потребують державно-правового впорядкування. Межі правового впливу визначаються як граничні можливості дії права, що змінюються залежно від соціокультурних, правових і психологічних чинників.

Висновки. Отже, правове регулювання видобування вуглеводнів є формою цілеспрямованого впливу держави на основі норм права, яка спрямована на впорядкування доступу до природних ресурсів шляхом встановлення обов'язкових правил. Це не зводиться лише до примусу, а охоплює більш широкий спектр засобів – таких як надання прав, стимулювання та встановлення чітких меж допустимої діяльності. Регулювання базується на нормативно-правових актах, що визначають умови отримання спеціальних дозволів, їх строк, просторові обмеження та види дозволеної діяльності. Таке розуміння ґрунтується як на правових доктринах, так і на державно-правовій традиції. З огляду на це, правове регулювання виступає механізмом не лише контролю, але й організації правопорядку в галузі використання надр. Важливо, що саме на основі правового регулювання формується інституційна система допуску до видобутку вуглеводнів, з урахуванням інтересів держави, суспільства та бізнесу.

Межі правового регулювання у сфері видобування вуглеводнів формуються як система територіальних, часових та функціональних обмежень, що закріплюються в законодавстві. Діяльність із користування надрами дозволяється лише на підставі спеціального дозволу, який обмежує суб'єкта в межах чітко визначеної географічної ділянки, строку дії та виду робіт. Такі межі можуть бути змінені або припинені у випадку порушення екологічних норм, вимог безпеки чи національного інтересу. Вони виконують функцію інструменту захисту довкілля, стратегічних ресурсів і стабільності галузі. Межі також забезпечують баланс між правами користувачів надр і зобов'язаннями перед суспільством та державою. Загалом, межі правового регулювання у цьому контексті виступають умовою легітимності діяльності у стратегічно важливому секторі.

Екологічна складова відіграє важливу роль у формуванні меж правового регулювання видобутку вуглеводнів. Будь-яка планована діяльність, що має вплив на довкілля, підлягає процедурі оцінки впливу, яка включає експертний аналіз, публічні обговорення та обов'язковий висновок уповноваженого органу. Висновок має юридичну силу і визначає, чи може бути надано дозвіл на реалізацію проекту. Такий підхід дозволяє врахувати не лише прямий, але й опосередкований вплив на повітря, воду, ґрунти та біорізноманіття. Екологічні межі регулювання спрямовані на запобігання непоправній шкоді довкіллю та забезпечення міжвідомчої координації. Таким чином, дотримання екологічних вимог виступає умовою легітимності господарської діяльності у сфері вуглеводнів.

Правове регулювання діяльності у сфері видобування вуглеводнів не обмежується техніко-юридичними рамками, а виконує стратегічну функцію реалізації публічного інтересу. Через встановлення дозволів, нормативних вимог, процедур контролю та публічного моніторингу держава забезпечує енергетичну безпеку, раціональне використання ресурсів та справедливий розподіл вигод. Регуляторна система галузі охоплює етапи розвідки, розробки, транспортування та реалізації вуглеводнів. Вона орієнтована на стабільність функціонування ринку, захист прав учасників та досягнення екологічної і соціальної відповідальності. Встановлені межі не лише захищають ресурси, а й створюють прозорі правила гри. У цьому контексті правове регулювання виступає як механізм гармонізації державної політики, ринкових інтересів і безпекових пріоритетів.

Список використаних джерел:

1. Регулювання. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; гол. ред. І. К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 8. С. 81. URL: <https://sum.in.ua/s/reghuljuvannja>.
2. Legal regulation. (2024) GEMET General Multilingual Environmental Thesaurus. Version 4.2.3, 6 Dec 2021. Concept URL: <http://www.eionet.europa.eu/gemet/concept/4743>.
3. Про надра. Кодекс України; Закон, Кодекс від 27 липня 1994 № 132/94-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/132/94-%D0%B2%D1%80>
4. Про нафту і газ. Закон України від 12 липня 2001 № 2665-ІІІ. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2665-14>
5. Про угоди про розподіл продукції. Закон України від 14 вересень 1999 № 1039-ХІV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1039-14>
6. Про оцінку впливу на довкілля. Закон України від 23 травня 2017 № 2059-VІІІ. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2059-19>
7. Положення про Державну службу геології та надр України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1174 (із змінами, внесеними постановами № 939 від 07.11.2018, № 847 від 18.09.2019, № 614 від 25.06.2020, № 868 від 23.09.2020, № 435 від 28.04.2021, № 1056 від 27.09.2022, № 749 від 04.07.2023, № 467 від 18.04.2025). Законодавство України. 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-%D0%BF#Text>.
8. Кельман М., Кельман Р. Доктринальні підходи до розкриття поняття «правове регулювання». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2023. № 3 (39). С. 13–17. DOI: 10.23939/law2023.39.013.
9. Денисова А.М. Сфера та межі правового впливу: аспекти взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2012. Вип. 19. Т. 1. С. 37–39.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025

